

Tematisk utvärdering av samverkan med det omgivande samhället

Bedömarens samlade analys

Tematisk utvärdering av samverkan med det omgivande samhället

Bedömgrensens samlade analys

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2024

Författare: Anders Malmberg, Margareta Friman, Mats Benner, Anna Humble, Camilla Gåfvells, Elsa Wårnsäter, Gunnar Sivertsen, Gustaf Bjurhammer Birck, Ida Lindh, Jonas Stier, Kristina Eriksson, Linus Salö, Mikael Ramström, Sara Gustafsson, Ursula Berge, Åke Ingerman

Diarienummer: 411-00044-24

Universitetskanslersämbetet • Hammarbybacken 31 • Box 6024, 121 06 Johanneshov
tfn 08-563 085 00 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Utvärderingens förutsättningar	4
Sammanfattande iakttagelser utifrån fyra utvärderingsfrågor	5
Fråga 1: Vad vill lärosätet uppnå med sin samverkan med det omgivande samhället?	5
Fråga 2: Hur skapar lärosätet ramar och förutsättningar för samverkan med det omgivande samhället inom forskning och utbildning?	7
Fråga 3: Hur följer lärosätet upp aktiviteter och resultat av sin samverkan med det omgivande samhället?	9
Fråga 4: Hur används information från uppföljningarna av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället?	11
Generella styrkor, svagheter och utvecklingsområden	13
Styrkor och goda exempel.....	13
Svagheter och utvecklingsområden	14
Reflektion över högskolelagens skrivning om samverkan.....	17
Övergripande rekommendationer.....	19
Rekommendationer till lärosätena	19
Rekommendationer till UKÄ.....	20

Utvärderingens förutsättningar

Tematiska utvärderingar är en av fyra komponenter inom det nationella systemet för kvalitetssäkring av högre utbildning och forskning. De handlar om uppgifter som lärosätena ansvarar för enligt lagar och förordningar, och som bedöms väsentliga för kvaliteten i högre utbildning och forskning. En tematisk utvärdering ska bidra till kunskap, utveckling och nationella jämförelser av hur universiteten och högskolorna arbetar och vilka resultat som har nåtts inom ett specifikt område.

I den tematiska utvärdering av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället som genomförs 2023–2024 ingår utvärdering av 37 universitet och högskolor som en central komponent. Lärosätena har genomfört självvärderingar, där de beskriver sitt samverkansarbete utifrån fyra utvärderingsfrågor. Självvärderingarna med bilagor har bedömts av en bedömargrupp med 16 ledamöter, varav 10 experter från högskolesektorn, 3 representanter för det omgivande samhället, 2 studentrepresentanter och 1 internationell representant. Bedömargruppen har letts av en ordförande (Anders Malmberg) och två viceordföranden (Mats Benner och Margareta Friman). Bedömargruppen har delat upp det konkreta arbetet, så att tre delgrupper under varsin ordförande utvärderat en tredjedel av lärosätena. Vid samlade bedömargruppsmöten och genom kontinuerlig avstämning i ordförandegruppen har man säkerställt likvärdigheten i bedömningen.

Den här analysen bygger på de samlade intrycken av dessa 37 lärosätesutvärderingar. Vid några tillfällen berörs också förhållanden som bedömargruppen anser vara relevanta även om de sällan eller inte alls berörs i självvärderingsmaterialet. Det gäller exempelvis samverkansinsatser som genomförs av högskolans lärare i egen regi, i form av ämnesanknutna bisysslor och liknande, och det gäller resonemanget om tolkningen av högskolelagens nya skrivning om samverkan.

Den samlade analysen har skrivits av ordförandegruppen efter inspel och synpunkter från bedömargruppen som helhet. Liksom i arbetet med utvärderingarna av de individuella lärosätena har bedömargruppen fått värdefullt stöd från UKÄ:s handläggargrupp under ledning av Anna Lundberg och Markus Lindström.

Sammanfattande iakttagelser utifrån fyra utvärderingsfrågor

Utvärderingen utgår från fyra utvärderingsfrågor som sammantaget syftar till att fånga upp hur lärosätena skapar förutsättningar för samverkan med det omgivande samhället. Här sammanfattar bedömargruppen sina iakttagelser och värderingar för varje utvärderingsfråga.

Fråga 1: Vad vill lärosätet uppnå med sin samverkan med det omgivande samhället?

Lärosätena har genomgående ambitiösa mål för sin samverkan. Målen är också ofta klart uttalade: att verka för samhällets bästa samt stärka kvaliteten i utbildning och forskning. Ambitionerna är höga och strävan att bidra till att hantera samhällsutmaningar och stärka utvecklingen i lärosätenas omgivning är tydlig.

Samverkan uppfattas i dag genomgående som en integrerad del av högskolans uppgift. Den görs inte vid sidan av utbildning och forskning, utan ska genomsyra verksamheten i sin helhet. Lärosätena har därför sällan specifika styrdokument för samverkan, även om vissa har en övergripande samverkanspolicy. I stället ingår ofta samverkansfrågorna, med större eller mindre tyngd, i lärosätenas övergripande visions-, mål- och strategidokument.

Varför sker då samverkan, och vilka strategiska ambitioner framgår? Vanliga motiv är att knyta samverkan till behovet av att lösa komplexa samhällsutmaningar, möta regionala behov eller skapa en tydligare profil för utbildning eller forskning. Det sistnämnda syftar till att stärka lärosätets verksamhet genom att höja kvaliteten på forskning och utbildning. Oavsett motiv handlar samverkan ofta om att säkerställa finansiering och skapa en bredare grund för lärosätets verksamhet. De motiv som lyfts fram är exempel på hur samverkan ”ramas in” genom att koppla den till lärosätets identitet och självförståelse. Det visar att lärosätena strävar efter att integrera samverkan i sitt bredare strategiska arbete. Det är dock ibland oklart hur den integrationen faktiskt hänger ihop med vad lärosätena gör i praktiken. Dessutom är strukturerna för att säkerställa att man tar till vara externa parter perspektiv vid

formuleringen av syften och strategier för samverkan ofta svagt utvecklade. Här finns det potential för förbättring.

Hur utformas samverkan strategiskt? Inom den strategiska planeringen framgår att lärosätena – både stora och små – oftast arbetar inom en decentraliserad struktur, där ansvarstagande sker på flera nivåer. Den här decentraliseringen ger frihet i organisationen för att prioritera relevant samverkan och bedöma dess omfattning. Det gäller främst samverkan som sker i direkt anslutning till forskning och utbildning. Strukturella frågor om samverkan fördelas på olika nivåer, och vissa lärosäten saknar centrala strukturer för samordning. Här återstår arbete för att förbättra koordinationen, eftersom övergripande strategiska mål måste kopplas till utbildning och forskning. Risken är annars att ett glapp uppstår mellan lärosätets ambitioner och den faktiska verksamheten.

Högskolelagens relativt nya formulering om ömsesidigt utbyte omfattas över lag av lärosätena. Lagen säger att samverkan ska ge värden till samhället i stort, men också driva kvaliteten i utbildning och forskning. Lärosätena är dock tydligare med att skriva fram hur samverkan ska bidra till samhällets utveckling än hur den förväntas bidra till kvalitetshöjning inom forskning och utbildning, både i form av strategier och konkreta exempel.

Med vem ska lärosätena samverka – och hur ska balansen vara mellan samverkan med olika typer av aktörer och sektorer? Balansen följer, naturligt nog, i hög grad lärosätenas profil och uppdrag. Till exempel söker sig lärosäten med stark professionsprofil mot sina professionsområden, tekniska lärosäten mot företag och konstnärliga lärosäten mot kultursektorn.

En relaterad problematik gäller synen på målkonflikter och hur lärosätena kan identifiera, hantera och förebygga dem. Det finns utvecklingsmöjligheter i hur man hanterar olika intressen för att stärka och vidmakthålla ömsesidigheten, ett arbete som aldrig är färdigt en gång för alla. Det finns dock exempel på hur lärosätena kan identifiera och hantera sådana målkonflikter, till exempel när de utvärderar och regelbundet följer upp strategiska partnerskap.

Samverkan är ett brett och svårdefinierat begrepp, och det är inte enkelt att skapa en samlad bild av hur mycket lärosätena egentligen samverkar. Det är inte ens säkert att det på respektive lärosäte finns en tydlig bild av all samverkan som bedrivs. Det är exempelvis sällsynt att lärosätena i sina självvärderingar reflekterar över relationen mellan den samverkan som sker på enskilda lärares initiativ, ibland i form av ämnesanknutna bisysslor, och det som görs i lärosätets regi.

Sammantaget är samverkan integrerad i utbildning och forskning, och tydligt framskriven vad gäller mål, tillämpning och uppföljning. Vissa oklarheter och utvecklingsområden kvarstår om hur samverkan relaterar till övergripande mål och ambitioner, hur olika styr- och stödsystem

samspekar, hur utvecklingen mot öppen vetenskap påverkar samverkansuppgiften samt på vilket sätt olika nivåer inom lärosätena förhåller sig till varandra. En del av oklarheterna kan vara kopplade till otydligheter i lärosätenas generella styr- och stödsystem snarare än specifikt till samverkan.

Fråga 2: Hur skapar lärosätet ramar och förutsättningar för samverkan med det omgivande samhället inom forskning och utbildning?

När det gäller ansvarsfördelning, styrning och verksamhetsplanering knuten till samverkan, är integrering i ordinarie system den dominerande modellen. Samverkan behandlas i de flesta fall som integrerad med forskning och utbildning när det gäller styrning och verksamhetsplanering (liksom i måldokument, uppföljning och kvalitetssäkring). De flesta lärosäten hänvisar till den generella arbetsordningen, ansvars- och rollfördelningen inom lärosätet, där samverkan ingår som en integrerad del. Det betyder att de ledningsorgan (nämnder och råd) som behandlar utbildning och forskning oftast även förväntas driva samverkansfrågorna. Några lärosäten beskriver samtidigt att de har särskilda organ (råd eller beredning) för samverkansfrågorna. Andra arbetar efter båda modellerna – integrerat och uppdelat.

Mindre lärosäten säger sig ofta inte ha tillräcklig volym för att avsätta resurser för särskilda lednings- eller stödfunktioner för samverkan, medan större lärosäten oftare gör det. Flera av de senare har ledningsroller på övergripande nivå (till exempel vice rektorer) med ett ansvar för samverkan, medan andra väljer att lägga ansvaret i samma uppdrag som ledningsansvaret för forskning respektive utbildning.

Organiseringen av centrala stödfunktioner för samverkan varierar en hel del. De stödfunktioner som ofta nämns är avdelningar för forskarstöd, innovation, uppdragsutbildning, externa relationer och kommunikation, förutom enheter specifikt riktade mot samverkan. Dessa samlas ibland under ett paraply. Kopplingen mellan centrala stödfunktioner och den samverkan som bedrivs decentraliserat ute i verksamheten är ibland svår att få till.

Det övergripande intrycket är att många, primärt stora, lärosäten har innovationskontor och samverkansenheter som stöttar strategiskt prioriterade samverkansformer med främst näringsliv och industri samt i viss mån offentlig sektor. Samverkan där avnämarna är civilsamhället och allmänheten förefaller ske mer ad hoc och med mindre organiserat stöd, vilket kan ses som brist med tanke på målet att kunskapsbasen vid lärosätena ska komma hela samhället till godo.

Många självvärderingar påtalar samtidigt att arbetet med samverkan i stor utsträckning är decentraliserat. Ledning och styrelse sätter mål och ramar, men den konkreta samverkan leds och utförs väsentligen ute i kärnverksamheten inom fakulteter, institutioner och ytterst i enskilda medarbetares dagliga verksamhet. Det gäller undantagslöst för de större lärosätena, men också för många mindre. Det kan ses som resultatet av pragmatism och respekt för variationen i vad samverkan är och hur den bäst kan stödjas. Det betyder också att frågan om hur lärosätet tar hänsyn till de skillnader som kan finnas mellan olika ämnesområden sällan bedöms vara särskilt problematisk. Decentraliseringen innebär att lärosätena anpassar samverkansformer och val av samverkanspartner till det enskilda fältet. Det betyder också att lärosäten med olika ämnesprofil kan ha olika syn på samverkan och ganska skilda samverkansmönster.

Lärosätena redovisar många och olika metoder och former för samverkan och andra insatser för att sprida och nyttiggöra kunskap. Många lärosäten ger exempel på riktade samverkanssatsningar (partnerskap, plattformar, centrubildningar). Intressant nog är det sådana särskilda satsningar (som ofta är mer centraliserade än den reguljära kärnverksamheten) som framträder tydligast när det gäller styrning, resurssättning och uppföljning. Långsiktiga riktade samverkanssatsningar framhålls som viktiga för att bredda och fördjupa samarbeten med externa partner, liksom för att undvika alltför stort personberoende.

När det gäller styrsystem, verksamhetsplaner och resursfördelning är det notabelt att bara något enstaka lärosäte diskuterar resurssättning av och kostnader för samverkan. Det är ytterligare ett problem med det ”integrerade synsättet”. Varken när det gäller basanslaget för forskning eller takbeloppet för utbildning förefaller det finnas någon uttalad idé om hur stor del av resurserna som kan eller bör avsättas för den typ av aktiviteter som faller under begreppet samverkan.

Få lärosäten beskriver att de konkret använder aktiviteter, resultat eller prestationer inom samverkan som en parameter vid den interna fördelningen av basanslag för forskning eller medel för utbildning. Några använder varianter av *samverkanscheckar*, som innebär att forskare och lärare under året kan söka och relativt snabbt få såddfinansiering för mindre samverkansprojekt.

De flesta lärosäten har infört ordningar där samverkansskicklighet är meriterande vid anställning och befordran till akademiska befattningar, men det är fortfarande under utveckling. Några redovisar att samverkansaspekter ingår i deras lönekriterier och följs upp vid de årliga lönesamtalen. Flera argumenterar för behovet av att ytterligare lyfta fram meritvärdet av samverkan.

Ett genomgående tema handlar om i vilken utsträckning lärosätena hämtar in och tar tillvara externa perspektiv och synpunkter från

samverkanspartner och andra intressenter, både när målen för samverkan fastställs och i den reguljära verksamhetsstyrningen. Vissa, men långt ifrån alla, har representanter för arbetslivet och samarbetsparterna som ledamöter i fakultetsstyrelser, programråd, utbildningsberedningar och nämnder.

Om samverkansfrågor behandlas i de reguljära organ som ansvarar för utbildning och forskning är studentperspektivet ofta väl tillgodosett genom att studenter normalt sett är väl representerade där. Däremot är det ovanligare när samverkan sker inom speciella plattformar, centrum-bildningar och partnerskap. Generellt sett får utbildningssamverkan mindre utrymme än forskningssamverkan i självvärderingsmaterialet. Samverkansfrågor kopplade till forskarutbildningen berörs knappast alls, vilket antyder att detta är ett utvecklingsområde.

Avslutningsvis har vi i självvärderingarna noterat att det inom högskolesektorn finns ett aktivt kunskapsutbyte runt arbetsformer och strategier för samverkan, inte minst inom samarbetsnätverk som KLOSSnet, som samlar pro- och vicerektorer med ansvar för eller speciellt intresse för samverkan. Sådana nätverk, liksom de tidigare Vinnovafinansierade K3-projekten, innebär att lärosätena lär av varandra och utvecklar sina samverkansformer.

Sammantaget har de flesta lärosäten ändamålsenliga och rimligt genomtänkta modeller för att styra och skapa förutsättningar för samverkan. Det finns dock vissa utmaningar med den kombinerade effekten av att lärosätena integrerar styrningen av samverkan i organiseringen för att styra utbildning och forskning, samtidigt som de decentraliserar ansvar och genomförande av samverkan långt ut i organisationen.

Fråga 3: Hur följer lärosätet upp aktiviteter och resultat av sin samverkan med det omgivande samhället?

Generellt följer lärosäten upp sina samverkansaktiviteter och resultat genom årliga uppföljningsdialoger på ledningsnivå, via återrapportering inför årsredovisningen samt inom ramen för kvalitetssystemen för utbildning och forskning. På det sättet blir uppföljningen en integrerad del av det ordinarie uppföljningssystemet.

Inom kvalitetssystemet granskas utbildning och forskning regelbundet vid flera lärosäten, ofta av externa bedömargrupper där samverkan är en av de aspekter som granskas. Det kan dock variera hur stort utrymme samverkansfrågorna får eller i vilken grad samverkan kopplar till andra kvalitetsaspekter i det generella uppföljningssystemet.

Det är tydligt att samverkansfrågorna ibland hamnar i skymundan vid utvärderingar av forskning och utbildning. Ett exempel är när antalet samverkanspartner redovisas utan en djupgående analys av relationernas kvalitet eller en granskning av hur samverkan bidrar till kvaliteten i den övriga verksamheten. Riktade samverkansinitiativ eller strategiska samverkanspartnerskap följs ofta upp och utvärderas i en särskild ordning, och då ingår ofta också externa samverkanspartner i uppföljningen.

Exempel på uppföljningsinstrument är enkätundersökningar bland studenter, alumner, lärare och samverkande parter, processuppföljning av stödfunktioner samt verksamhets- och programberättelser. Vissa lärosäten använder fallbeskrivningar för att illustrera och följa upp samhällseffekter av samverkansarbetet. Större lärosäten kan visa upp en större variation av metoder för uppföljning av samverkan, till exempel en uppsatsdatabas för att följa upp examensarbeten som involverar samverkan, innovations- och forskningsportföljer med spårningsfunktion för miljöer med många aktörer, samt kanvasmodellen för uppföljning av strategisk samverkan. Det ger goda exempel som andra lärosäten kan lära sig av.

Några lärosäten har utvecklat olika forum för uppföljning där externa aktörer eller alumner deltar, i uppföljningen av samverkan inom både forskning och utbildning. Däremot är det mindre tydligt hur de olika uppföljningsformerna hänger ihop, hur de kopplar till lärosätesövergripande samverkansmål och prioriterade samhällsutmaningar, samt hur en sammanvägd bedömning av samverkansarbetet görs på en lärosätesövergripande och strategisk nivå.

Indikatorsystemet för uppföljning av samverkan behöver generellt sett utvecklas ytterligare. Många lärosäten problematiserar sökandet efter relevanta indikatorer, där valet ofta styrs av sammanhanget och syftet med samverkan. Indikatorsystemet har inget egenvärde, utan bör utvecklas i relation till avsedd användning. En observation är att en bred och decentraliserad organisation bidrar till variation i indikatorerna på institutions- och fakultetsnivå.

Vanliga indikatorer är andelen extern finansiering, antalet samverkansaktiviteter, samverkansavtal, arbetslivsanknytning, utbildningars relevans och användbarhet samt samproducerade vetenskapliga artiklar. Antalet praktikplatser och mobiliteten mellan olika samhällssektorer och akademi är ytterligare exempel. Vissa lärosäten använder även andra metoder för att följa upp genomförande och effekter av samverkan, som ackreditering, vilket ger insikter i resultat, målkonflikter och ömsesidigt utbyte i samverkan. Ett framtida, vidareutvecklat indikatorsystem kan kopplas till samverkansmeriter, vilket flera lärosäten har identifierat som ett viktigt utvecklingsområde. Om samverkansmeriter på individnivå återspeglar generella

samverkansindikatorer på lärosätetsnivå ökar potentialen för att uppnå de övergripande målen.

Mycket av uppföljningen sker genom dialoger, vilket ger den en kvalitativ karaktär. Vad som följs upp i dessa dialoger är ofta otydligt och dokumenteras i mindre omfattning. En styrka med frekventa och löpande dialoger på olika nivåer inom organisationen är möjligheten att snabbt reagera på kvalitetsbrister i samverkansrelationerna. Svagheter inkluderar svårigheten att följa utvecklingen över tid, identifiera förändringar i samverkansarbetet och fatta strategiska beslut om dokumentationen inte är tillräckligt grundlig.

Principiellt är det en styrka att samverkan följs upp och kvalitetssäkras inom ramen för det ordinarie systemet. En grundläggande utmaning är att uppföljningarna av utbildning och forskning inte tydligt visar hur samverkan driver kvalitet. Det är heller inte klart om samverkan har en direkt eller indirekt påverkan på kvaliteten i utbildningen och forskningen. Därför kan det behövas ett förtydligande av vilka aspekter av samverkan respektive utbildning och forskning som ska granskas i förhållande till varandra. En vidareutveckling av indikatorsystemet kan vara ett sätt att klargöra de sambanden. Det finns en viss otydlighet i hur lärosätet tar tillvara samverkanspartners perspektiv i uppföljningarna. Det framgår heller inte alltid hur aktivt lärosätena tar tillvara studenters och doktoranders åsikter i utvecklingen av samverkan.

Fråga 4: Hur används information från uppföljningarna av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället?

Hur information från uppföljningarna används som underlag i strategiska beslut och prioriteringar av samverkan på lärosätetsövergripande nivå beror på hur lärosätet följer upp aktiviteter och resultat av sin samverkan. Samverkan ingår oftast i det reguljära uppföljningssystemet, och de resultat och slutsatser som kommer fram i det systemet omsätts generellt sett, åtminstone till någon del, i utvecklingsåtgärder och satsningar av olika slag. Lärosäten som inte har utvecklat ett robust och återkommande uppföljningssystem, eller vars system inte tydliggör samverkan, kan inte på samma sätt presentera meningsfulla exempel på hur informationen från uppföljningarna omsätts i prioriteringar, strategier och utvecklingsinsatser. Omkring hälften av lärosätena får rekommendationer av bedömaregruppen som handlar om att förbättra arbetet med att ta tillvara resultaten av samverkansuppföljningar och omsätta dem i utvecklings- och kvalitetsåtgärder.

Flera lärosäten presenterar olika verktyg för att sprida information från uppföljningarna av sin samverkan, till exempel lärosätets egen

webbplats, seminarieserier, uppföljning av partnerskap och regionala plattformar. Dessa svar blandas ofta med rapporter om hur lärosätena generellt arbetar för att sprida forskningens och utbildningens resultat. En slutsats är att lärosätena generellt saknar systematiska metoder för att sprida information från uppföljningarna av sin samverkan med det omgivande samhället. Att systematiskt dela goda exempel på samverkansarbetet är ett område som kan utvecklas.

Generella styrkor, svagheter och utvecklingsområden

I det här avsnittet lyfter bedömargruppen fram vad vi ser som generella styrkor respektive svagheter och utvecklingsområden i det sätt svenska lärosäten skapar förutsättningar för samverkan med det omgivande samhället. Vi reflekterar även över högskolelagens aktuella formulering när det gäller hur lärosätena tolkar och genomför samverkan.

Styrkor och goda exempel

Det dominerande intrycket är att svenska lärosäten har stora ambitioner och omfattande aktivitet inom samverkansområdet. Mer eller mindre tydliga mål och strategier för samverkan formuleras i lärosätenas centrala styrdokument. Om det tidigare funnits en debatt om ifall samverkan är en central del av högskolornas uppgift, verkar den frågan nu vara avgjord. Även traditionella, breda forskningsuniversitet redovisar ambitiösa mål och stor aktivitet inom samverkan.

Vissa lärosäten med stark sektors- och professionsprofil lägger stor vikt vid samverkan, samt bedriver en så omfattande och strukturerad samverkan att den framstår som den mest centrala verksamheten vid lärosätet. Samverkansportföljen är totalt sett bred och varierad, och samverkan sker i många former, anpassade utifrån olika ämnesområden och sektorer.

Även om spår av den gamla ”tredje uppgiften” fortfarande kan anas (självvärderingarna nämner ibland ”samverkansuppgiften”) är den dominerande ansatsen i dag att betrakta och organisera samverkan som en integrerad del av forskning och utbildning. Det betyder att samverkan ingår i generella styrdokument, som en del av det ordinarie systemet för ledning och styrning av forskning och utbildning, samt i de reguljära systemen för uppföljning och kvalitetssäkring. Det är på många sätt en styrka.

Lärosätena har också uppfattat signalen att samverkan nu förväntas vara till ömsesidig nytta. Den ska både bidra till att den akademiska kunskapsbasen kommer till nytta i samhället och till kvalitet och förnyelse i forskning och utbildning inom lärosätet.

Lärosätena är också medvetna om behovet av att stärka incitamenten för samverkan genom att tilldela insatser inom området meritvärde vid anställning och befordran, liksom vid lönerevisioner.

En annan styrka som indirekt framkommer i materialet är att formerna för kunskapsutbyten och gemensam metodutveckling mellan lärosäten tycks fungera väl när det gäller samverkansarbetet. Goda exempel finns både på små och stora lärosäten, och de sprids väl inom sektorn. I det sammanhanget förefaller både SUHF och nätverket KLOSSnet ha haft betydelse, liksom det internationella arbetet med forskningsutvärderingar (CoARA) och de avslutade K3-projekten som finansierats av VINNOVA.

Samverkan förefaller vara viktig för svensk forskning och utbildning, och vi bedömer att Sverige sannolikt ligger långt framme, även om den här analysen inte innehåller någon systematisk internationell jämförelse. Vi kan också konstatera att Sverige är det enda nordiska land som på senare år markerat samverkans ökade betydelse genom att ändra högskolelagen och tydligt betonat att samverkan är en ömsesidig process, tagit initiativ för att utveckla indikatorer för samverkan (Vinnova, VR) och genom samarbete mellan lärosätena gemensamt utvecklat metoder och strategier för samverkan (KLOSSnet, SUHF:s expertgrupp). Det framgår av självvärderingsmaterialet att dessa initiativ skapat ett mer medvetet arbete med samverkan vid svenska lärosäten.

Svagheter och utvecklingsområden

Även om mycket fungerar väl finns det svagheter och utvecklingsområden. De är till stor del en spegling av styrkeområdena.

För det första finns det anledning att vara medveten om den integrerade modellens svagheter och risker. Om samverkansfrågorna enbart behandlas som en del av forskningen och utbildningen i mål- och strategidokument, ledning och styrning samt uppföljning och utvärdering, finns en risk att samverkan inte får tillräcklig prioritet eller glöms bort. Ibland kan vi notera att skrivningar om samverkan i centrala styrdokument (strategidokument, kvalitetsprogram och liknande) är relativt kortfattade och allmänt hållna, och när samverkan utvärderas som en del av forsknings- eller utbildningsutvärderingar förekommer det att samverkansfrågorna får alltför litet utrymme. Flera lärosäten håller sig med en oklar precisering av samverkan, vilket leder till att hänvisningar till samverkan i styrdokument i många fall inte blir särskilt konkreta med hänsyn till lärosätets specifika verksamhet.

Särskilt påtaglig blir risken när integreringen kombineras med långtgående decentralisering. Avståndet mellan en övergripande strategi på lärosätetsnivå och verkligheten i kärnverksamheten är ibland stort, inte minst vid de största och bredaste lärosätena. Det kan då vara riskabelt att förlita sig på att samverkan mer eller mindre sköter sig själv som en integrerad del av forskning och utbildning inom en bred organisation.

Allra störst är avståndet sannolikt när det gäller den samverkan och det nyttiggörande som sker i den enskilda lärarens egen regi, ofta genom

lärarundantag eller ämnesanknutna bisysslor. Här bedrivs sannolikt en omfattande och viktig verksamhet, som både direkt och indirekt kan bidra till både samhälls- och lärosätetsnytta, men som i de flesta fall inte fångas upp i styrning och uppföljning.

De inbyggda riskerna i den integrerade modellen är sannolikt anledningen till att de flesta lärosäten också satsat på riktade samverkanssatsningar, till exempel centrumbildningar, plattformar, partnerskap, centrala samverkansavtal. De har helt eller delvis lyfts ut ur den ordinarie organisationen och hanteras i särskilda former och mer centraliserat. Sådana prioriterade satsningar har ofta tydligare dokumenterade mål, organisering och uppföljning än ordinarie ”integrerad” samverkan. Utmaningen med sådana satsningar är att säkerställa att de verkligen stärker de miljöer där den reguljära utbildningen och forskningen bedrivs.

Frågan om samverkans meritvärde är fortfarande oklar. Varken enskilda lärosäten eller sektorn som helhet verkar ännu ha kommit fram till hur meritvärdet ska värderas. Ska *samverkansskicklighet* vara en särskild behörighets- och bedömningsgrund? Eller ska den vara en del av vetenskaplig, pedagogisk eller annan skicklighet? Och hur tungt ska den väga vid olika anställningar?

Frågan är viktig inte bara för att skapa lokala incitament för goda samverkansinsatser, utan också för att den påverkar hur den akademiska arbetsmarknaden fungerar, både nationellt och internationellt. Ett svenskt lärosäte är knappast betjänt av att sätta upp krav som gör det svårt för kandidater från andra lärosäten, i Sverige eller utomlands, att söka anställning där. För att aktivt kunna delta i och påverka den framtida internationella utvecklingen av forskningsutvärdering, är det viktigt att fortsätta diskutera och utveckla samverkans meritvärde i Sverige.

Det finns ingen principiell motsättning mellan att bedriva forskning och utbildning av högsta akademiska kvalitet och ha en väl utvecklad samverkan. Tvärtom kan dessa idealiskt sett förstärka varandra. Samtidigt finns det både reella och potentiella målkonflikter. De kan handla om akademisk integritet och öppen publicering samt tidsanvändning och prioritering av olika delar av det akademiska uppdraget. Lärosätenas beskrivning av hur de hanterar dessa frågor visar att det finns behov både av skarp analys, tydligare riktlinjer och stöd för att förebygga och hantera målkonflikter kopplade till samverkan.

Uppföljningen av samverkan sker huvudsakligen inom ramen för lärosätenas reguljära årscykel för uppföljning av utbildning och forskning, med ledningsdialog och framtagande av årsredovisningar. Kvalitetssäkring sker på motsvarande sätt inom ramen för systemet för utvärdering av forskning och utbildning. Vi förespråkar inte att införa separata uppföljnings- och kvalitetssystem för samverkan, men konstaterar att det finns utrymme för utveckling av den befintliga

ordningen. Ytterligare ansträngningar krävs för att säkerställa att samverkansfrågorna verkligen får det utrymme de behöver i uppföljning och utvärdering. Det finns också potential att utveckla systemet med indikatorer, för att bättre följa upp prestationer och resultat inom samverkan. Uppföljningen av samverkan söker fortfarande sin form.

Lärosätena har höga ambitioner för sin samverkan och strävar efter att den ska vara en process präglad av ömsesidigt utbyte. Det finns dock utvecklingsbehov när det gäller att säkerställa att externa parter perspektiv integreras i strategiarbetet, under hela samverkansprocessen och i uppföljningarna. Det råder betydande skillnader mellan lärosätena i hur mycket externa aktörer bidrar med sina perspektiv och kunskaper genom att delta i nämnder, råd, referensgrupper och liknande organ.

Frågan om resurser kopplade till samverkan berörs i anmärkningsvärt liten utsträckning i självvärderingsmaterialet. Med resurser menas både hur lärosätenas samverkansarbete ska resurssättas och finansieras, och i vilken utsträckning den interna fördelningen av forsknings- och utbildningsmedel ska påverkas av prestationer och resultat inom samverkan. Även om sektorns intresse för att staten skulle införa en särskild finansieringsform för samverkan sannolikt är begränsat, skulle det vara fördelaktigt om lärosätena själva hade bättre kontroll över kostnaderna för samverkan. Det skulle möjliggöra att sådana kostnader beaktas i budgetprocesser och att lärosätena kunde överväga hur mycket av samverkanskostnaderna som bör finansieras med utbildningsmedel, basanslag för forskning respektive externa medel. Ett sådant underlag skulle kunna bidra till en mer informerad diskussion om dimensionering och prioritering av olika uppgifter. Huruvida samverkansprestationer ska ingå som en parameter vid intern resursfördelning måste bedömas av varje enskilt lärosäte, baserat på dess profil och aktuella behov av ekonomiska styrmedel.

Det sista utvecklingsområdet rör samverkan kopplad till utbildning. Många lärosäten framhäver det starka samverkansinslag som följer med verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Professionsutbildningar kännetecknas generellt av väl utvecklad arbetsmarknadsanknytning och stark sektorsamverkan. Trots att VFU ofta genomförs väl, finns det betydande variationer i hur samverkan i verksamhetsförlagd utbildning kopplas till förutsättningar, mervärden, ömsesidighet och andra relevanta faktorer. Ett annat potentiellt utvecklingsområde är att stärka motsvarande kontaktytor för de allmänna utbildningsprogrammen. Dessutom har samverkan mellan forskarutbildningen och det omgivande samhället stor utvecklingspotential.

Reflektion över högskolelagens skrivning om samverkan

Högskolelagens skrivningar om samverkan har ändrats vid fyra tillfällen under det gångna halvsekle. I den tidigare högskolelagen (1977:218) handlade skrivningen om att högskolan ska ”sprida kännedom” om sin forskning och hur dess resultat kan tillämpas. Den 1 juli 1993 trädde den nuvarande högskolelagen (1992:1434) i kraft. År 1997 infördes i 1 kap. 2 § formuleringen att högskolorna ska ”samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet”.

År 2009 ändrades bestämmelsen så att den angav ”i högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta”.

Sedan 2021 lyder 1 kap. 2 § högskolelagen (1992:1434):

” Staten ska som huvudman anordna högskolor för

1. utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och
2. forskning och konstnärlig forskning samt utvecklingsarbete.

I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.”

Den här till synes enkla formuleringen rymmer vid närmare betraktande flera möjliga tolkningar.

Stycket om samverkan är inte numrerat och inleds med att ”I högskolornas uppgift ska det ingå att samverka ...”. Det har tolkats som att samverkan inte är en egen uppgift, utan snarare något som ingår i uppgifterna utbildning och forskning (även om dessa inte uttryckligen benämns som uppgifter). Tolkningen är rimlig, och får också stöd i forskningspropositionen 2020/21:60, som föregick den senaste lagändringen. Den framgår dock inte av själva lagtexten, vilket skapat osäkerhet i vad samverkan innebär och hur den ska bedrivas.

Den del av uppgiften som sedan beskrivs är tvådelad:

- att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte ...
- ... och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

Det ömsesidiga utbyte som nämns i det första ledet har i vårt bedömningsarbete tolkats som att kunskap ska flöda i båda riktningar. Samverkan ska ge utbyte, det vill säga vara till nytta, både för lärosätet (i

form av utveckling av dess utbildning och forskning) samt den externa samverkansparten och samhället.

I det sammanhanget framstår det andra textledet som något motsägelsefullt, eftersom en viktig del av nyttiggörandet redan sker via det ömsesidiga utbyte som beskrivs i första ledet.

En möjlig tolkning är därför att det andra ledet inte avser samverkan i strikt mening, utan snarare om att högskolan även på andra sätt ska verka för att sprida, överföra och nyttiggöra kunskap. Det kan handla om att ”föra ut” eller ”föra över” kunskaper och kompetens från universitetet till samhälle och näringsliv. Sådana aktiviteter sker ofta på individnivå snarare än i lärosätets regi, exempelvis genom lärarundantag och rätten till ämnesanknutna bisysslor. När lärosätet ska främja sådant nyttiggörande handlar det därför om att skapa förutsättningar för och stödja individer att på alla möjliga sätt använda sin kunskap och kompetens utanför universitetsvärlden. Där kan ingå forskningskommunikation, folkbildning, populärvetenskap, mediamedverkan, expertuppdrag, konsultuppdrag och kommersialisering, innovation och avknoppning av företag.

I dag diskuterar sektorn om populärvetenskap, folkbildningsinsatser, mediamedverkan och liknande ”räknas som samverkan”. Detsamma gäller nyttiggörande via lärarundantaget, ämnesanknutna bisysslor och nyttiggörande via innovationssystemet. Det skulle onekligen vara enklare om högskolelagen, utan att urvattna samverkansbegreppet, tydliggjorde att även sådana aktiviteter ingår i högskolans uppgift. Det skulle till exempel kunna uttryckas genom följande formulering:

”Som en integrerad del av utbildning och forskning ingår att högskolorna ska samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte. Dessutom ska högskolan verka för att sprida och nyttiggöra forskningsresultat och annan vetenskapligt baserad kunskap i samhället.”

Övergripande rekommendationer

Avslutningsvis vill bedömargruppen rikta några generella rekommendationer till lärosätena. Vi formulerar även några rekommendationer till UKÄ om framtida utvärderingar av samverkan.

Rekommendationer till lärosätena

Samverkan är en integrerad del av högskolans uppgift, men den integrerade modellen medför vissa risker, särskilt inom en decentraliserad struktur där avståndet mellan strategi och praktisk verksamhet kan vara betydande. En decentraliserad struktur kan leda till variationer i hur samverkan genomförs och följs upp, vilket försvårar bedömningen av dess prioritering och kvalitet.

- Lärosätena rekommenderas tydliggöra roller och ansvar i den interna organisationen, för att säkerställa att samverkan prioriteras enligt högskolelagen.

Trots att samverkan ofta är väl definierad i lärosätenas övergripande strategier, mål och uppföljningssystem kvarstår frågan om hur mål på olika nivåer inom organisationen samspelar med lärosätets övergripande strategier och mål.

- Lärosätena rekommenderas se över och samordna mål på olika nivåer i organisationen. Externa parter bör i ökad utsträckning involveras i detta arbete, vilket också kan tydliggöra kopplingen mellan samverkan, utbildning och forskning.

Det framgår sällan i självvärderingsmaterialet hur resurser för samverkan hanteras.

- Lärosätena rekommenderas skaffa sig en tydligare bild av vad arbetet med samverkan kostar och hur det finansieras. Det skulle möjliggöra en mer informerad diskussion om prioriteringar och dimensionering av samverkansarbetet.

Hantering av målkonflikter inom samverkan är avgörande för att stärka ömsesidigheten i samarbeten. Även om det inte finns någon principiell motsättning mellan hög akademisk kvalitet och väl utvecklad samverkan, kan målkonflikter uppstå om akademisk integritet.

- Lärosätena rekommenderas tydliggöra olika roller, för att hantera potentiella målkonflikter. Förbättrade rollbeskrivningar kan öka medvetenheten om de förväntningar och krav som ställs på respektive

part samt identifiera fler och tydligare värden i samarbetet. Tydliga roller skapar förtroende, vilket underlättar den systematiska involveringen av externa parter i strategiskt arbete, operativ planering samt vid uppföljning och utvärdering.

- Lärosätena rekommenderas utveckla tydligare riktlinjer och stöd för att förebygga och hantera de målkonflikter som ändå kan uppstå.

Avslutningsvis noterar vi att frågan om samverkansarbetets meritvärde flyttas fram, men ännu inte motsvarar högskolelagens intentioner och lärosätenas höga ambitioner.

- Lärosätena rekommenderas intensifiera arbetet med att pröva och utveckla modeller för att meritvärdera samverkansarbete, gärna utifrån en internationell utblick och med ambitionen om nationell samordning.

Rekommendationer till UKÄ

Genom att granska samverkan i den här tematiska utvärderingen har vi fått en god översiktsbild på ganska kort tid med goda möjligheter för lärosätena att beskriva sina egna förutsättningar och arbetssätt samt att få återkoppling och lärande. Vi kan notera att många lärosäten har intensifierat sitt strategiska arbete med samverkan i samband med genomförandet av den här tematiska utvärderingen.

Samtidigt är det tydligt att svenska lärosäten är en heterogen grupp, med skilda ambitioner och förutsättningar, också när det gäller att dokumentera och rapportera.

Eftersom bedömargruppen i den här typen av utvärdering undviker jämförande bedömningar och värderingar som liknar ”betygssättning”, blir utvärderingen allmänt hållen och kanske alltför lite konkret och instruktiv. Utvärdering ger en god samlad bild, men fungerar kanske inte på samma sätt kvalitetsdrivande eller utmanande.

Inför framtida utvärderingar av lärosätenas samverkan med det omgivande samhället rekommenderas UKÄ att:

- komplettera självvärderingar med platsbesök och intervjuer, för att ge bedömargruppen möjlighet att bedöma i vilken utsträckning självvärderingens beskrivning är förankrad i praktik och kultur inom lärosätena.
- justera balansen mellan inomakademiska respektive externa perspektiv i granskningen, för att ännu starkare engagera bedömare från olika samhällssektorer i bedömningsprocessen.
- dra nytta av de goda exempel som framkommer i utvärderingen, för att uppnå målet om att utvärderingen ska vara kvalitetsdrivande.

- se över självvärderingsmallen. Det har inte varit alldeles tydligt för lärosätena vad som ska placeras under de olika frågorna, vilket har lett till att svaren ibland har flutit samman och överlappat varandra. Den del av fråga 4 som handlar om hur lärosätena kommunicerar resultat av uppföljningar av effekterna av samverkan har av vissa lärosäten tolkats som en generell fråga om hur forskningsresultat kommuniceras.

Granskningen bör inte stanna vid den här rapporten. UKÄ behöver sprida både resultaten och metoden från utvärderingen, gärna på internationell nivå. Resultaten bör jämföras för att ge en bild av hur den svenska modellen för samverkan står sig i relation till liknande eller andra modeller som tillämpas i andra länder.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

